

Türk-Ermeni İlişkilerinin Bir Analizi Türk-Ermeni İlişkilerinde Unutulmaması Gereken Tarihi Gerçekler

Mehmet Saray*

Türk milleti birçok konularda dünya medeniyetine ve kültürüne katkıda bulunmuştur. Türklerin dünya medeniyetine katkıda bulunduğu konuların başında “Amme Hukuku” gelir. Türk Töresi olarak bilinen bu amme hukuku, insanların devlet kurmalarına ve organize bir hayat yaşamalarına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda Türk halkının hayat görüşü olarak bilinen bu hukuk sisteminin temelini “eşitlik, adalet, hoşgörü ve insan sevgisi” oluşturur. Tarihleri boyunca Türk halkları yazılı olmayan bu Amme Hukuku (Töre)’nun prensiplerine göre hayatlarını tanzim etmişlerdir. Devletin başında bulunan idareciler, yani devlet adamları bu prensipler çerçevesinde ülkeyi ve milleti yönetmiştir. Bu hukuk anlayışı içinde hareket eden devlet adamları, halkın emniyeti ve refahını sağlamakla yükümlü idiler. Bu Türk hukuk sistemini İngilizlerin “Magna Carta’sı” ile mukayese etmek mümkündür.¹

Yukarıda kısaca izah ettiğimiz hukuk sistemini, Türk Devlet Adamları, ülkeyi

yönetirken, devletin sınırları içinde yaşayan herkese eşit uygulardı. Yani, ülke dahilinde yaşayan Türk, Gayri Türk, Müslüman, Gayri Müslim herkese eşit davranırdı. Türkler Önasya’ya geldikten sonra bu hoşgörü sisteminden en çok faydalanan halklardan biri de Ermeniler olmuştur. Ortodoks Bizans’ın, Ortodoksluğa girmeleri için Gregoryen mezhebinde olan Ermenilere büyük baskı yapmıştı. Önasya’ya yeni ve dinamik bir kuvvet olarak gelen Türklerin gösterdiği adaletli ve hoşgörülü idare tarzı Bizans baskısından bunalan Ermeniler için bir kurtuluş yolu olmuştur. Nitekim Ermeni ileri gelenleri Selçuklu devlet adamlarına heyetler göndererek teşekkür etmişlerdir. Selçuklu hükümdarı Melikşah’a giden Ermeni heyetini Urfalı Mateos Vekayinamesinde şöyle nakleder: “Melikşah’ın kalbi, Hıristiyanlar için beslediği iyi niyet ve güzel duygularla doludur. O, İsa’nın oğullarına çok iyi davrandı ve Ermeni halkına zenginlik, huzur ve mutluluk verdi”.² Türk idaresinin hoşgörü ve adaletinden memnun kalan Ermeniler, Selçuklular ve Osmanlılar çağında çok rahat bir hayat yaşamışlardır. Ermeni toplumu iktisadi ve sosyal alanlarda, belki de tarihlerinin en rahat dönemini, idrak etmelerini sağlamıştır. Ülkenin iç ve dış ticaretinde önemli bir rol oynadıkları gibi devlet hizmetinde de büyük mevkilere gelmişlerdir. Osmanlı idaresindeki iyi tutumları ve çalışkanlıkları dolayısıyla kendilerine “Millet-i Sadıka” (Sadık millet) ünvanı verilmiştir. Ermenilerin bu rahat hayatı, Ruslar ile bazı Avrupalı milletlerin kıskırtmalarının başladığı 19. asrın sonlarına kadar devam etmiştir.³

Osmanlı Devletinin içine düştüğü krizden faydalanan Rusya, Azerbaycan Hanlıklarını işgal etmekle yetinmemiş, 1828-1829

(*) Prof. Dr.,

- (1) İbrahim Kafesoğlu, “Kutadgu-Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İ.Ü. Ed. Fak. Sayı:1 (1970), s.1-38; Mehmet Saray, *Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento)*, *Demokratik Düşünce ve Atatürk*, ATAM, Ankara, 1999, s.4-27
- (2) Urfalı Mateos Vekayinamesi, *Kronik* No:129, s.146 ve 176; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK, Ankara, 1983, s. 13-15, 42
- (3) Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri*, ATAM, Ankara, 2005, s.9-18; Y. K. Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler (1453-1953)*, İstanbul, 1953, s. 127-239

yıllarında Kafkaslarda iki Hıristiyan toplumu Gürcüleri ve Ermenileri, kontrolüne alarak, bölgede bir tampon bölge oluşturmuştur. Bu tampon bölgede Azeri toprakları Erivan ve çevresinde bir Ermenistan vilayeti kurarak burayı güneye yayılmada üs olarak kullanmıştır.⁴ Bununla da yetinmeyen Rusya, Avrupalıların ve Amerikalıların Osmanlı sınırları içinde açtıkları Misyoner okullarında yetişen Ermenileri, Osmanlı Devleti'nin doğu cephesinde büyük rahatsızlıklara sebep olacak şekilde kullanmıştır. Ruslar, bilahare Avrupalıların da desteği ile geçen asrın sonları ile bu asrın başlarında Ermenileri, ülkenin muhtelif bölgelerinde isyana teşvik etmişler, kurulmasına yardım ettikleri Hınçak ve Taşnaksutyun terör teşkilatları ile Anadolu'nun muhtelif yerlerinde pek çok insanın canının kılınaına sebep olmuşlardır. Ruslar, bununla da yetinmeyerek, I. Dünya Harbi esnasında Kafkaslardaki Türk Ordusunu arkadan vurmaları için silah ve para yardımında bulunmuştur.⁵ Rusya ile müttefikleri İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devletini parçalamak için Ermenileri tam anlamıyla bir maşa olarak kullandığını belgeler ortaya koymaktadır.⁶ Bu sömürgeci devletlerin Ermeni konusunu daha fazla Osmanlı Devleti aleyhinde kullanmamaları için dönemin Osmanlı yöneticileri, olaylara karışan Ermenileri toplayarak emniyetli bir şekilde güney illerine zorunlu göçe tabi tutmak mecburiyetinde kalmıştır.⁷ Bu göç esnasında, Van'da Ermenilerin yaptığı katliamın intikamını almak isteyen bazı Kürt aşiretleri, devletin ikazlarını dinlemeyerek, oluşturdukları çeteler ile Ermeni kabilelerine baskınlar yaparak yirmi bin civarında Ermeni'nin ölümüne sebep olmuşlardır. Ayrıca, yol şartları ve salgın hastalıklar nedeniyle on binlerce Ermeni hayatını kaybetmiştir.⁸ Göç esnasında karşılaşılan zorlukları gören bir kısım Ermeni Müslüman olduklarını ilan ederek, bir kısmı da Ermenistan'a ve Avrupa ülkelerine göç etmek mecburiyetine kalmıştır. Kısaca, bu zorunlu göç nedeniyle Ermenilerin yüz bin civarında insan kaybına uğradığı tahmin edilmektedir.

Bu arada, Suriye ve Lübnan taraflarına iskan edilen Ermenilerin İngilizce bilenleri Amerika'ya götürülmüş ve Kaliforniya Eyaletine yerleştirilmişlerdir. Geri kalan Ermenilere ise Fransızlar el atmış, Fransız üniforması giydirerek onları güney vilayetlerimizi işgale zorlamışlardır. Bu hareketlerinde başarılı olamayan Ermeniler işbirlikçileri olan Fransızların yardımı ile Fransa'ya götürülüp yerleştirilmişlerdir. Milli Mücadeleden sonra Atatürk'ün Türkiye'ye gelip yerleşmeleri için yaptığı davete icabet etme yüzünü bulamayan Ermeniler, Amerika ve Fransa'nın demokratik yapısından istifade ederek Türkiye aleyhindeki tavırlarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

I. Dünya Harbi sonunda özellikle Bolşevik İhtilali'nin patlak vermesinden sonra Ermeniler, Kafkaslardaki Rus Ordularının silah ve cephanesinden istifade ile hem Azerbaycan topraklarında ve hem de Doğu Anadolu'da büyük katliamlara girişmişlerdir. Türk-Ermeni ilişkileri tarihinde en büyük insan kaybı da bu katliamlar esnasında olmuştur. Öldürülen insanların büyük çoğunluğu ise Türkler olmuştur. Ermenilerin Kafkaslarda yaptığı bu katliamı ancak Kazım Karabekir Paşa'nın askeri hareketi durdurabilmiştir.⁹

Rusya ve Batı emperyalizminin başlangıçta bir maşa olarak kullandıkları Ermeniler, Misyoner okullarında edindikleri Türk aleyhtarı fikirlerin de tesiriyle uzun yıllar idaresinde yaşadığı Türklere karşı bu acımasız hareketleri ile insanlık tarihine bir kara leke olarak geçmişlerdir. Bu gerçekleri göz önüne getirmek, nasıl aldatıldıklarını görmek

- (4) Mehmet Saray, *Kuzey ve Güney Azerbaycan Türkleri Tarihi*, Bakü, 2010, s. 189-202; Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XXIII/17, Ankara, 1988, s. 368-410
- (5) Saray, a. g. e. s. 40-59
- (6) Geniş bilgi için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri*, C.I-III, Ankara, 2006; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri*, C.II-III, Ankara, 2004; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri*, C.I-III, Ankara, 2002
- (7) Geniş bilgi için bkz. Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, TTK, Ankara, 2005
- (8) Geniş bilgi için bkz. Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölüm-ler, 1914-1918*, TTK, Ankara, 2005
- (9) Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yay. İstanbul, 1988, s.676-677 ve 684-700

istemeyen Ermenilerin, insanları yanıltarak Türklerin Ermenileri katlettiği şeklinde propaganda yapmaları ve bazı sözde tarihçilere gerçek dışı kitaplar yazdırmaları inanılmaz bir cüretkarlık örneği olarak hala devam etmektedir. Bununla da yetinmeyen militan Ermeniler bazı kütüphane ve arşivlerde kendi işledikleri cinayetlerle ilgili belgeleri ve kitapları tahrip etme yoluna gitmeleri, kendilerinin bu alanda ne kadar cüretkar hareket ettiklerinin başka bir örneğini teşkil etmektedir.

Türk tarihçileri olarak Ermenilerin bu yanlış tutumlarını önlemek için, yabancı tarihçilerin huzurunda Ermeni tarihçilerine aşağıda anlatacağım iki teklifi yaptık: Türk Tarih Kurumu'nun girişimi ile 1989 yılında Ankara'da tertip edilen milletlerarası Türk Tarihi toplantısında altı Ermeni araştırmacı Ankara'ya davet edilmişti. Fakat bunlardan sadece iki kişi gelmiştir. Prof. Dr. İ. Marashlian ve Asistanı. Ayrıca, 3 Amerikalı, 2 İngiliz, 2 Fransız ve bir Alman akademisyen de bu toplantıya katılmıştı. İngilizce olarak konuşulan sekiyondan sonra akşam bu misafir hocaları özel bir toplantıya davet ettik. Türkiye'yi temsilen de rahmetli E. Büyükelçi Kamuran Gürün, Dr. Salahi Sonyel ve bendeniz, yabancı bilim adamları ile konuyu ilmi ve siyasi zeminde tartışmıştık. Yapılan tartışmaların sonunda Ermeni tarihçi Prof. Marashlian'a şu teklifte bulundum: "*I. Dünya Harbi'nin propagandaya yönelik malzemesini kullanarak olayları izah şeklinden vazgeçin. Gelin bir ortak heyet oluşturalım. Bu heyet Türk, Ermeni, Rus, İngiliz, Fransız, Amerikan ve Alman arşivlerinde çalışsın, ilgili belgeleri toplansın. Adı geçen ülkelerin bilim adamları önünde konuyu tartışalım. Türkler ile Ermeniler arasında ne olmuş ise, bunlara ilmi bir açıklık getirelim. Böyle bir çalışmadan çıkacak sonucu biz Türk bilim adamları olarak saygıyla karşılarız*". Benim bu konuşmam bütün tafsilatı ile Ermeni tarihçisi Prof. Marashlian tarafından teybe alınarak Kaliforniya'da çıkan "*The Armenian Weekly Reveiw (1990)*" da neşredildi. Avrupalı ve Amerikalı tarihçilerin takdirle karşıladığı bu

teklifimize Ermeni dostumuz Prof. Marashlian söz vermesine rağmen, Ermeni tarihçilerden hiçbir cevap gelmedi.

Bendenizin Türk Tarih Kongresi'nde yabancı bilim adamlarının huzurunda yaptığım yukarıdaki teklife benzer bir teklifi de Türk Tarih Kurumu Başkanlığı yaptığı dönemde sayın Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu yaptı. Viyana'da, Avrupalı tarihçilerinde şahitliğinde Ermeni akademisyenlere yapılan bu tekliften de bir netice alınamadı. O tarihten sonra, bizlerin bu gerçekçi tutumundan esinlenen Dışişleri ve diğer resmi yetkililer, konu ülkeler arasındaki ilişkilerde dile getirildiğinde, "*Biz Türkiye olarak konunun tarihçilere bırakılmasına taraftarız*" sözünü söylemeye başladılar. Gerçekten de, konunun adil bir şekilde çözüme kavuşması için başka bir yol gözükmemektedir. Ermenilerin iddia ettiği gibi, Türkler Ermenileri katletmemiş, hele onları soykırım'a asla tabi tutmamışlardır. Gerçek bu iken, Ermeni dostlarımız ısrarla, "*Türkler Ermenilere soykırım uyguladılar*" propagandasını niçin yürüttüler ve hala da yürütmektedirler? Ermeni propagandacılarına göre, önce beş yüz bin, sonra bir milyon ve en son olarak da bir buçuk milyon Ermeni'yi Türkler katletti. Tarihte bu kadar büyük yalan söyleyen olmadı. Bundan on yıl önce, Ermeni diasporasına mensup bir Ermeni Erivan'da şu açıklamayı yapmıştı: "*Türkiye bize 30-35 milyar dolar para versin biz bu soykırım konusunu derhal kapatırız*". Demek ki Ermeni dostlarımızın maksadı Türkiye'den para koparmakmış. Çünkü, Ruslar, İngilizler, Fransızlar ve Amerikan Misyoner teşkilatları Ermenileri ayaklanmaya teşvik etmeden önce Ermeniler Osmanlı Türkiye'sinde maddeten rahat bir hayat yaşıyorlardı. Atatürk'ün de dediği gibi, "*Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin gerçek olmayan isteklerinden çok, Dünya kapitalistlerinin iktisadi yararlarına göre çözülmek istenen mesele, Kars Antlaşması ile en doğru şekilde çözüme ulaştırılmış oldu. Yüzyıllardan beri dostluk içinde yaşayan iki çalışkan balkın iyi ilişkileri memnuniyetle yeniden kuruldu*".¹⁰

(10) Mehmet Saray, *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu*, ATAM, Ankara, 2010, s.124

Rus Dostlarımız Ermenileri Yeniden Kullanıyor

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Stalin'in Türkiye'den toprak talep etmesinden rahatsız olan Türkiye, kendini müdafaa etmek için yeni kurulan NATO'ya üye olmak mecburiyetinde kalmıştı. Türkiye'nin NATO'ya üye olması üzerine ABD yönetimi, Türkiye'yi müdafaa etmek amacıyla nükleer başlıklı füzelerini Anadolu coğrafyasına konuşlandırmıştı. Bu duruma çok kızan Stalin ve Sovyet yönetimi Türkiye'yi cezalandırmaya karar vermiştir.

Sovyetler, zorunlu göçün ellinci yıldönümünde, yani 1965 yılında Ermenistan'ın başkenti Erivan'da bir "*Soykırım anıtı*" diktiler. Bununla da yetinmeyen Sovyet dostlarımız, göç sonrası Lübnan'da kalan Ermenileri teşkilatlandırarak ASALA terör örgütünü kurdular. Suriye'nin Bekaa vadisinde Sovyet subaylarının eğittikleri bu Ermeni terör teşkilatı, masum pek çok sayıda Türk diplomatını öldürdü.¹¹ Fakat, dünya kamuoyundan tepki gelince, konuyu Amerika'da ve Fransa'da teşkilatlanan Ermeni Diasporasına bıraktılar.

Amerika ve Fransa'da iş alanlarında zenginleşen Ermenilerden aldıkları haraç para ile "*Türkler, Ermenilere soykırım uyguladı*" propagandasını yapacak Fransız ve Amerikalı milletvekili ve senatörler seçtirdiler. Her türlü ahlak kuralını çiğneyen bu sözde demokrat ülkelerin milletvekilleri, Ermenilerin oyları ve para desteği ile seçildikten sonra Türkiye aleyhtarı propagandayı hızlandırdılar. Bu insanların gayretleri ile pek çok ülkenin parlamentosunda "*Türkler Ermenilere soykırım uyguladı*" yasasını çıkartmışlardır. Türkiye aleyhtarı bazı ülkelerin parlamentoları ise, Fransa, İsviçre, Litvanya ve Yunanistan bir adım daha ileri giderek "*ülkeleri içinde, insanların Türkler Ermenilere soykırım uygulamadı*" demelerini yasaklamış ve bunu yapanları da cezaya çarptıracaklarını çıkardıkları bir kanun ile bildirmişlerdir.

Bu olup bitenleri ise, Türkiye sadece seyretmiştir. Türkiye niçin "*Lahey Adalet Divanı*"na gidip, hodri meydan dememiştir, anlamak mümkün değil. Türkiye, arşivlerindeki belgeleri alarak, Lahey Adalet Divanı'na gidip, halkını soykırım ile itham eden bu ülkelerin hükümetlerini dava edebilirdi. Türkiye, bunu niçin yapmadı veya yapmıyor, bu konuda pek çok konferansa katılmış ve biri İngilizce, ikisi Türkçe olmak üzere üç kitap yazmış bir akademisyen olarak anlamış değilim.

Tarihçilere Ermeni Baskısı

Uzun süre ilim âleminde Ermenilerin Türkiye aleyhinde kampanya yürütmeleri büyük rahatsızlık yaratmıştır. Amerikan Üniversitelerinde görev yapan 69 tarihçi bilim adamı bildiri neşrederek "1915-1923 yılları arasında Türkler Ermenileri soykırıma uğratmamıştır", açıklamasını yapmışlardır. Fakat bu bilim adamlarının önemli bir kısmı Ermeniler tarafından tehdit edilerek vazifelerini bırakmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu bilim adamlarında Prof. Dr. Standford Shaw ailesi ile birlikte Türkiye'ye göç etmek mecburiyetinde kalmış, Prof. Dr. Justin McCharthy ise bütün baskılara karşı yiğitçe direnmiştir. Bu arada, Fransa'da son derece komik bir olayın cereyan ettiğine şahit oluyoruz. Osmanlı Türkiye'si hakkında kıymetli araştırmalar yapan Prof. Dr. Bernard Lewis, kitaplarında "Türkler Ermenileri katletmemiştir" dediği için, Fransa'da yaşayan bazı militan Ermeni grupları tarafından mahkemeye verilmiştir. Ermeni militanları bu yanlış hareketini Fransız mahkemesinin kabul etmesi ise ayrı bir skandal olmuştur ve bilim âleminde bir çok etkisi yapmıştır. Bunun haricinde Ermeniler tarafından Amerika ve Fransa'da Türkiye aleyhtarı bazı yasa teklifleri yapılmış ise de kimse bunlara itibar etmemiştir.

(11) Geniş bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, *Şebit Diplomatlarımız* (1973-1994), Bilgi Kitabevi, Ankara, 2000

Ermeniler Gerçekleri Niçin Saptırıyor?

Yukarıda kısaca temas ettiğimiz Ermeni iddialarının büyük çoğunluğu yalandır. Ermenilerin iddia ettikleri gibi, Türkler, ne beş yüz bin, ne bir milyon ne de bir buçuk milyon Ermeni'yi öldürmemiştir. Başta Türk arşivleri olmak üzere, böyle bir olayı doğrulayan ne bir İngiliz, ne bir Rus ve ne de bir Fransız belgesi vardır. Dönemin Rus, İngiliz ve Türk nüfus kayıtlarına göre bu olaylar olduğu zaman Osmanlı Türkiye'sinde yaşayan Ermenilerin sayısı 1, 300, 000 civarında idi. Eski Osmanlı Dışişleri Bakanı Gabriel Noradunkyan Lozan Barış Konferansında 700,000 Ermeni'nin Türkiye'den göç ettiğini söylemiştir.¹² Milletler Cemiyeti Göçmen Bürosu o dönemde 400,000 Ermeni'nin Erivan'a göç ettiğini, Lozan'daki Ermeni Heyeti başkanı A. Aharonyan ise Erivan'a 359,000 Ermeni'nin göç ettiğini söylemiştir.¹³ Yine Osmanlı Belgelerine göre, bir kısım varlıklı Ermeni, İngilizlerin, Rusların, Fransızların ve Amerikan Misyonerlerinin yardımları ile ülkeyi terk etmişlerdir. Ayrıca, göç esnasında çekilen sıkıntıları ve ölümleri gören bazı Ermeniler de Müslümanlığı kabul ettiklerini açıklayarak göç kafilerinden ayrılmışlardır.¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1927'de yapılan nüfus sayımına göre Türkiye'de yaşayan Ermeni nüfusu 123,602 olarak tespit edilmiştir. Bütün bu nüfus rakamları toplandığında, Prof. Dr. Justin McCharthy'nin yazdığı "*Muslims and Minorities. The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York, 1983 ile Prof. Dr. Kemal Karpat'ın neşrettiği "*Ottoman Population 1830-1914. Demographic and Social Characteristics*, Univ. Of Wisconsin Press, 1985" verdikleri rakamlar dikkate alındığında Zorunlu Göç veya Tehcir olayı esnasında büyük bir Ermeni kaybı olmamıştır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, Ermeni kaybınının 100.000 civarında olduğu görülür.

O Dönemde Türkler Ne Kadar Kayıp Verdi?

XIX. asrın son çeyreği ile XX. asrın il çeyreğinde Türklerin uğradığı kayıplar, daha doğrusu katliamlar hakkında hiç kimsenin bahsetmemesi ise ayrı bir çelişkiyi ortaya koyuyor. Balkanlardan ve Kafkaslardan zorla göç ettirilen Müslüman Türklerin sayısı altı milyonu bulmuştur. Bu insanların iki buçuk milyonu Ruslar, Bulgarlar, Sırpılar ve Yunanlılar tarafından ya acımasızca öldürülmüş, ya da yaşadıkları topraklardan göç ettirilirken yolda canlarını vermişlerdir. Bu kayıpların bir kısmı da Rus ve Ermeni kıyımlarına dayanmayarak Kafkaslardan göç ederken hayatlarını kaybetmişlerdir.¹⁵

Ermenilerin, Taşnak ve Hınçak terör teşkilatları ile Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yaptığı katliamlar; Rusya'da Bolşevik İhtilali'nden sonra Kafkaslardan geri çekilen Rus birliklerinin silahlarını Ermenilere bırakması sonucu Ermenilerin Doğu Anadolu'da yaptığı katliamların neticesi korkunç rakamlara ulaşmış bulunmaktadır. Osmanlı Arşiv belgelerinin verilerine göre Ermenilerin katlettiği Müslüman Türk sayısı 517,955'dir.¹⁶ Ermenilerin yaptığı bu katliamların kurbanı olan kişilerin kemikleri, yapılan kazılarla da ortaya çıkmıştır. Erzurum Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Enver Konukçu'nun bölgede yaşayan yaşlılardan aldığı bilgiler çerçevesinde yapılan kazılarda, Ermenilerin, kadın-çocuk ve yaşlı demenden öldürdüğü insanların kemikleri ortaya çıkmıştır.¹⁷

Prof. Dr. Azmi Süslü'nün Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı yaptığı dönemde,

- (12) Esat Uras, *Taribte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2. Baskı, Belge yay. İstanbul, 1987, s.727
- (13) Uras, a. g. e. s.729; Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, 2.baskı, Ankara, 1993, s.226
- (14) Süleyman Beyoğlu, "Ermeni Tehciri ve Alınan Tedbirler", *Ermeni İddiaları ve Azerbaycan Gerçeği I. Uluslararası Sempozyumu*, 4-6 Mayıs 2005, Ankara, s.1-12
- (15) Salahi R. Sonyel, *The Turco-Armenian Imbroglia*, London, 2005, s. 200-204
- (16) *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Gen. Müd. Yay. Ankara, 2001, C.I, s.375-377, C.II, s.1053-1054
- (17) Bkz, Enver Konukçu, *Ermenilerin Yeşil Yayla'daki Türk Soykırımını*, Ankara, 1990

Iğdır'da uluslararası Ermeni Sempozyumu yapmıştık. Bu sempozyum esnasında Prof. Dr. Enver Konukçu'nun başkanlığında bir ekip, Ermenileri o yörede yaptığı katliamlarla ilgili bir kazı yapmış ve çok sayıda öldürülmüş Türkün kemikleri bulunmuştur. Kısaca, Türk bilim adamları on yıla yakın bir sürede yaptıkları kazılarla kitleler halinde Türklerin nasıl öldürüldükleri bütün delilleri ile ortaya çıkarılmıştır. Iğdır'daki toplantıya katılan İtalyan ve Avusturyalı bilim adamları kazılarda çıkan öldürülmüş Türk insanının kemiklerini görünce çok şaşırılmışlar ve "Böyle katliam olamaz" diye tepkilerini göstermişlerdi.

2000 yılına kadar bulunan ve hala toprak altında kalan katledilmiş Türk cesetleri ortada iken Ermenilerin katliam hususunda ne kadar gerçek dışı görüş dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Dönemin Iğdır Valisinin önderliğinde, Iğdır halkının gayretleri ile mimarlarımızın yaptığı, Ermeni katliamına uğrayan Türklerin Şehitlik Abidesi sempozyum sonunda açılmıştır. Kazılarda çıkan Ermeniler tarafından öldürülmüş insanların kemikleri bu Şehitlik Abidesinde sergilenmiştir. Ermeni konusunda fikir beyan edenlerin bu müzeyi görmeleri gerektiğine inanıyorum. Bu arada, Ermeni dostlarımıza şu teklifte bulduk: "Madem çok sayıda Ermeni'nin öldürüldüğünü iddia ediyorsunuz, gelin bu Ermeniler nerede öldürüldü ise bize gösterin, birlikte kazı yapalım". Bu tekliflerimize Ermeni meslektaşlarımız cevap dahi vermedi.

Azerbaycan'ı İşgal Eden Rus Destekli Ermeniler Gerçek Yüzlerini Ortaya Koydu

Türkmenistan'a ilk ziyaretim, rahmetli Saparmurat Niyazov'un daveti ile 1989 yılında olmuştu. Yazdığım Türkmen tarihi dolayısıyla bana teşekkür için bu daveti yapmıştı. İstanbul-Moskova, Moskova-Aşkabat yolculuğunu birlikte yaptığım Aga Çarryev, kardeş cumhuriyetlerin geleceği ile ilgili bendenize şu bilgiyi vermişti: "Hocam, sıkıntıdayız.

Moskova, dağılmak üzere olan Sovyet sistemi sonrasında ekonomik durumunu sağlama almak için bizden doğal gazın yüzde altmışını, Azerbaycan'dan da petrolün yüzde altmışını istiyor. Bu tavizi verdiğimiz an istiklalimizi tanıyacağım, aksi takdirde bizlerden bunun acısını çıkaracağını söylüyorlar. İlk hedef de Azerbaycan olacaktır." Türkmenistan Başbakan Yardımcısının bu sözleri bende şok etkisi yaratmıştı. Dönüşümde bu bilgiyi Dışişleri yetkililerine iletmıştim. Bu arada, Sovyet sisteminin dağılmasına tahammül edemeyen Kızıl Ordu, KGB ve Sovyet Komünist Partisi yöneticileri 1990 yazında Moskova'da bir hükümet darbesine teşebbüs etmiş ise de, bizzat Rus halkının ve yönetimin başında bulunan Boris Yeltsin'in direnmesi üzerine başarılı olamışlardı.

Türkmenistan ile Azerbaycan'dan istediği tavizi alamayan Moskova yönetimi, Sovyet Komünist Partisi toplantısında bir karar alarak Ermenistan Komünist Partisi ile birlikte, Ermenistan'da yaşayan 250,000 civarındaki Azeri Türkünü ülkeden kovma operasyonunu başlatmıştır. Dostum, rahmetli Prof. Dr. Ziya Bünyatov belgelerini neşrettiği bu ortak Sovyet ve Ermeni operasyonu neticesinde 250,000 Azeri Türk'ü Ermenistan'da yaşadıkları bölgelerden zorla göç ettirilmiştir. Girmek istemeyenler ya dövülerek ya da öldürülerek sınır dışı edilmiştir. Bu olaylar esnasında direnen 217 kişi hayatını kaybetmiştir. Azerbaycan Türklerinin çektiği bu haksız sürgünün hikayesini, bilahare tanıştığım Prof. Dr. İsrail Memmedov'dan da dinlemiştim.¹⁸

1989 baharı geldiğinde, Ermenistan'daki evlerinden dövülerek kovulan on binlerce Azeri Türkü uğradıkları haksızlığın düzeltilmesi ve maddi zararın giderilmesi için Bakü sokaklarında protesto mitingleri yapmaya başladılar. Ermenistan'da yaşayan bu

(18) *Istoriya Azerbaycana po Dokumantom i Publikatsiyam*, tertip eden Ziya M. Bünyatov, Elm. Bakü, 1990, s.348-354; İsrail Memmedov, "Türkler Hakkındaki Ermeni Kaynakları", *Ermeni İddiaları ve Azerbaycan Gerçeği I. Uluslararası Sempozyumu*, 4-6 Mayıs 2005, Ankara

Azeri azınlığın uğradığı bu haksız, zaten var olan milliyetçi akımı Azerbaycan'da daha da kuvvetlendirmiştir. Azerbaycan Halk Cephesi olarak anılacak olan bu milliyetçi direniş, kısa zamanda etrafına büyük taraftar kitlesini toplamıştır.¹⁹

Bu arada, içi yanan bir grup göçmen Azeri, "Biz de Bakü'deki Ermenileri kovalım" kampanyası başlatarak bazı Ermeni mahallelerine saldırmışlardır. Bu saldırılar esnasında 5-6 Ermeni'nin öldürülmesi değişik yorum ve tepkilere yol açmıştır. "Azeri göçmenler Bakü'deki Ermenileri katledecek" şeklinde KGB ajanlarının yaydığı haberler, olaylara yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu gelişmelere mani olmak için Moskova'nın Azerbaycan'a askeri müdahalede bulunacağı konuşulmaya başlanmıştır.

Daha önceden zeminini hazırladıkları bu gelişmeleri dikkatle takip eden Moskova'daki yönetim, Azerbaycan'ı cezalandırmak için istediği fırsatın gelmekte olduğunu görerek hazırlıklarını yapmaya başladı. Ayrıca, Azerbaycan'ın Sovyet yönetimine başkaldıracaklara önderlik yapacak diye Azerbaycan yönetimini baskı altına almaya başladılar. Beklenen oldu, Azerbaycan halkının haksızlığa uğradığına inanan Azerbaycan Yüksek Sovyeti (Parlamentosu), aldığı bir kararla 23 Eylül 1989'da Azerbaycan'ın istiklalini ilan etti. Bu karar Sovyetlerin harekete geçmelerine yetti. Bakü'de bulunan KGB Şefi Primakov ve Azeri meslektaşı A. Vezirov, "Azerbaycan Sovyet yönetimine karşı ayaklandı" diye Sovyet Komünist Partisi lideri Gorbaçev'den Sovyet ordusunu Azerbaycan'a göndermesini istemişlerdir. Bu istek üzerine orduya emir veren Gorbaçev 20 Ocak 1990'da Bakü'yü işgal etmiştir. Rus askerleri ve tankları, işgali protesto eden sivil halk üzerine ateş açarak 224 kişinin ölmesine, 737 kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur.²⁰

Sovyet ordusunun Bakü'yü işgal etmesi ve yüzlerce insanı öldürmesi ülke çapında büyük tepki yaratması üzerine bir müddet

sonra Sovyet ordusu Bakü'yü terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Sovyet yanlısı Ayaz Muttalibov Azerbaycan Komünist Partisi liderliğine getirilerek Moskova ile ilişkilerin düzeltilmesine çalışılmıştır. Bu arada, Azerilerin intikamından korkan Ermenilerin yarıya yakını Bakü'yü terk ederek Ermenistan'a göç etmiştir.

Bakü'de cereyan eden olaylar Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki tansiyonu iyice yükseltmiştir. Sovyet desteğini alan Ermeniler, Ermenistan'dan kovdukları 250 bin kişi yetmiyormuş gibi, bu sefer de Karabağ'daki Azeri halkına ülkeyi terk etmeleri için baskı yapmaya başlamışlardır. Adı üzerinde bir Türk ülkesi olan Karabağ'da Azeri ve Ermeni nüfusu birbirine yakın iken, Stalin döneminde, özellikle Lozan Barış Antlaşmasından sonra Avrupa ülkelerine göç eden 20,000 civarında bir Ermeni grubunu davet edip Karabağ'a yerleştirmişlerdi. Sovyet döneminde de mümkün olduğu kadar Ermeni nüfusunun çoğalması için Moskova yönetimi elinden geleni yapmıştır. 1991 sonbaharından itibaren Moskova yönetimindeki Cumhuriyetler istiklallerini ilan ettikleri zaman Karabağ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınırları içinde ülkenin bölünmez bir parçası olarak kalmış ve Azerbaycan'ın istiklalini tanıyan yüzü aşkın BM üyesi devlet de bunu böyle kabul etmişti. Uluslararası hukuk çerçevesinde Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü içinde yer alan Karabağ'ın nüfusu, Ermeni baskıları başladığı zaman şöyle idi: 190,000 kişiden oluşan Karabağ nüfusunun 50,000'i Azeri, 140,000'i de Ermeni idi. Ermeniler, mevcut Azerileri kovarak ülkede mutlak çoğunluğa ulaşmak ve arkasından da Karabağ Ermeni Cumhuriyeti'ni ilan etmek istiyorlardı. Daha önce Karabağ için özerklik isteyen Ermeniler bu sefer istiklal peşinde koşmaya başladılar. Bu Ermeni istekleri ve Karabağ'da uyguladıkları terör baskısı Azerbaycan'da büyük tepkilere sebep oldu. Azerbaycan aydınları bir bildiri

(19) Fazıl Gezenferoğlu, *Ebülfez Elçibey, Tarihten Geleceğe*, İstanbul, 1995, s.125-141

(20) Mehmet Saray, *Kuzey ve Güney Azerbaycan Türkleri Tarihi*, s.403

ile durumu protesto etti.²¹ Azerbaycan halkının gösterdiği tepkiyi dikkate almayan Ermeniler, Ruslardan aldıkları askeri yardımlarla Karabağ'ı işgal ederek ne kadar Azeri Türkü varsa hepsini sınır dışı ettiler.²²

Bu arada, yukarıda da işaret edildiği gibi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını durdurmak için Rus subayları, KGB ve KP üyeleri 19-20 Ağustos 1991'de Moskova'da bir darbe girişiminde bulunmuşlar ise de, başarılı olamamışlardır. Eğer başarılı olsalardı, Rus olmayan Sovyet Cumhuriyetlerini zorla da olsa bir arada tutmaya çalışacaklardı. Çünkü bu sistem onlara her türlü maddi ve manevi imkanı sağlıyordu.

Bilindiği gibi Kafkaslar, Ruslar için iki nokta bakımından çok önemli idi. Bunlardan birincisi Azerbaycan petroleri, ikincisi ise, Türkiye ve İran başta olmak üzere, Orta Doğu ülkelerine karşı girişebileceği bir askeri hareket için üst konumunda idi.²³ Bu iki önemli avantajı kaybetmemek için Moskova yönetimi Azerbaycan'da Muttalibov'a darbe dahi yaptırmış ise de, bundan bir netice alamamıştır. Halk Cephesi'nin kontrolüne geçen Azerbaycan'da, Haziran 1992'de yapılan seçimleri Ebülfez Elçibey'in kazanması üzerine Rusya, asker ve silah yardımı yaptığı Ermenistan'ın, Azerbaycan'a hücum etmesini sağladı. Bir zamanlar Türk diplomatlarına karşı eylem için eğitilen Hınçak ve Taşnak militanlarının da iştirak ettiği Rus-Ermeni hücumlarında, ordusuz ve yardımcısız kalan Azerbaycan yenilmiş ve ülke topraklarının beşte birinin işgal edilmesine mani olamamıştır. 366. Rus Motorize ve Zırhlı Birlikleri ile Hava Kuvvetlerine bağlı uçak ve helikopterlerin fiilen desteğindeki Ermeni kuvvetleri, Azerbaycan'ın Agdam, Laçın, Kelbecer, Kubatlı, Zengilan, Cebrail, Şuşa gibi şehirlerini işgal ve tahrip etmişlerdir. Biraz direniş gösteren Hocalı da 3,000 Azeri'yi acımasızca katletmişlerdir.²⁴ Bu Rus destekli Ermeni işgalleri sonucunda, 10,000'e yakın Azeri Türkü hayatını kaybederken, 1,090,000 kişi de evsiz-barksız göçmen durumuna düşmüştür. Bugün, 21 yıldır

hayatlarını çadırlarda ve barakalarda devam ettirmeye çalışan bu bir milyonun üstündeki Azeri göçmenini ve onların işgal edilmiş topraklarına medeni dünyanın alakasız kalması son derece düşündürücüdür.²⁵ Gerçek soykırım budur. Bunu yapanlar da Ermenilerdir. Ermenilerin, Türkler bize soykırım uyguladı iddiası delilsiz ve gerçek dışıdır. Gerçek olan şu ki, Türkler değil, Ermeniler soykırım yaptı. Türkiye ve Azerbaycan bir heyet oluşturup, bütün dünyaya Ermenilerin Azerbaycan'da yaptıkları soykırımı anlatmalıdır.

Rusya, Ermenilere yardım yaparak hem onların yayılmacı siyasetine destek olmuş, hem de istediği miktarda kendisine petrol payı vermeyen Azerbaycan'dan intikam almıştır. Bununla da yetinmeyen Rusya, Ermenistan ile ikili askeri ve stratejik antlaşmalar imzalayarak bu küçük emperyalist ülkeyi kendine müttefik yapmıştır. Ermenistan ise, Rusya'dan gördüğü bu büyük destek ve ittifaka güvenerek işgal ettiği Azerbaycan topraklarından, AGİT'in MİNSK Grubu üyelerinin ve BM.'nin ricalarına rağmen geri çekilmemektedir.

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki bu ihtilafı halletmek için arabuluculuk yapan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin kuruluşunun temel mantığını oluşturan belgeler, üye devletlerin toprak bütünlüğünü teminat altına almaktadır. Ermenistan ve Azerbaycan, bu şartları bilek AGİT'e üye olmuşlardır. Nasıl oluyor da Ermenistan Azerbaycan'ın bütünlüğüne saygı göstermeyip onun toprağını işgal altında tutabilmektedir? AGİT üyelerinin buna mani olmamaları son derece düşündürücüdür. Burada akla şöyle bir soru gelmektedir:

- (21) Yasin Aslan, "Azerbaycan Aydınlarının Dağlık Karabağ Üzerindeki Ermeni Taleplerine Reaksiyonu" *Can Azerbaycan*, Köksav Negri, Ankara, 11990, s.44-48
- (22) Mehmet Kengerli, "Azerbaycan'ın Karabağ Felaketi", *Azerbaycan Dergisi*, Sayı:310 (1996) s. 13-17
- (23) Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, ATAM, Ankara, 2010, s. 235-240
- (24) Mehmet Saray, *Kuzey ve Güney Azerbaycan Türkleri Tarihi*, s.406-415
- (25) Geniş bilgi için bkz. *The Statistical Information About Refugees and Internally Displaced People in Azerbaijan Republic*, Bakü, 1999, s. 2-16

Acaba, AGİT üyesi olan ve MİNSK Grubunda arabulucu olarak yer alan Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa gibi eskiden Ermeni hamiliği yapmış olan bu ülkeler yeniden Ermenistan'ın gayri hukuki taleplerine göz mü yummaktadırlar?

Ermenistan'ın, Rusya'nın yardımı ile, devletlerarası hukuku çiğneyerek Azerbaycan'ın beşte birini işgal etmesi dünya kamuoyunda büyük tepkiye neden olmuştur. Bu tepkiler nedeniyle 30 Nisan 1993'te toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aldığı 822 sayılı kararla, 29 Temmuz 1993'te aldığı 853 sayılı kararla, 14 Ekim 1993'te aldığı 874 sayılı kararla ve 12 Kasım 1993'te aldığı 884 sayılı kararla Ermenistan'dan işgal ettiği Azerbaycan'ın topraklarını şartsız boşaltmasını istemiştir.²⁶ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi ABD, Fransa, İngiltere, Rusya ve Çin, Güvenlik Konseyi'nin aldığı yukarıdaki kararları niçin uygulamıyorlar? BM'nin İnsan Hakları ile ilgili ortaya koyduğu ve bütün üye ülkeler tarafından kabul edilen maddeleri, yukarıda adları zikredilen daimi üyeler niçin uygulamıyorlar? Çoğu demokrasiden ve insan haklarında bahseden bu üyeler, haksızlığa uğramış, ülkesi işgal edilmiş, insanları öldürülmüş ve bir milyondan fazla insanı evsiz-yurtsuz bırakılmış Azerbaycan'a niçin yardımcı olmuyorlar?

Yukarıdaki sorulara ilaveten, burada akla şu sorular da gelmektedir: Ermeni meselesi yeniden kimler tarafından kurcalanıyor veya ortaya atılıyor? Adı üzerinde Azerbaycan toprağı olan Karabağ ile beş büyük yerleşim merkezi Rus desteğindeki Ermeniler tarafından işgal edildi. Bu işgalcilerin önderi olan Koçaryan ile Sarkisyan uzun süredir Ermenistan'ın başında bulunmaktadır. Rusların, Ermeni diasporasının ve Kafkaslarda barışı istemeyen güçlerin kışkırtması ile Ermeni liderleri Koçaryan ve Sarkisyan çok yanlış konuşmalar yapmaktadırlar. Karabağ'ın alındığını ve ebediyen Ermenistan'ın bir parçası

olarak kalacağını, sırada Ağrı Dağı ve çevresi kaldığını açıkça söylemektedirler. Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal eden müstevli Ermeniler, işgal ettikleri topraklardan çekilmemek için bir bahane mi aramaktadır? Bunu önümüzdeki günlerde anlayacağız. Her şeye rağmen Türkiye ve Azerbaycan Türkleri, işgal ettiği topraklardan kayıtsız şartsız çekilmesi halinde Ermenilerle, geçmişin bütün acılarını sineye çekerek, iyi komşuluk ilişkileri içinde olmayı ve barış halinde yaşamayı arzu etmektedir. Bunun her şeyden evvel Ermeniler için daha faydalı olacağını, akıl mantık ve vicdan sahibi Ermeni de anlamaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan Ne Yapmalıdır?

Yukarıda, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları uygulanması için, Türk ve Azeri Hukukçu bilim adamlarından oluşan bir heyet kurmalı. Bu heyet, başta BM Güvenlik Konseyi kararları olmak üzere, bu tip konularda geçerli olan başka hukuk belgeleriyle ülke ülke dolaşıp Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarını boşaltması gerektiğini anlatmalı. Buna ilaveten, yirmi yılı aşkın bir süredir, evlerinden ve topraklarından koparılan bir milyon civarındaki insan için, AİHM'ne başvurarak tazminat talebinde bulunmalıdır.

İkinci olarak, Türk ve Azeri tarihçilerinden oluşan bir heyet, Rus, İngiliz, Fransız, Türk, Ermeni ve Amerikan Misyoner Arşivlerinde çalışmak için o ülkelerin bilim adamlarına teklif götürmeli, bu arşivlerden çıkacak belgeler ile Türk-Ermeni ilişkilerini aydınlığa çıkaracak çalışmalarını başlatmalıdır.

Türk ve Azeri Hükümetleri, bu faaliyetler için gerekli mali desteği vermelidir. Alınacak bu üç aşamalı tedbir ile mesele büyük ölçüde hallolacak ve dünya kamuoyu da aydınlatılmış olacaktır.

(26) Saray, *a. g. e. s.* 416